

Hanna Meretoja ja Aino Mäkikalli

Kertomus historiassa – historia kertomuksessa

Kertomuksen tutkimuksesta on muodostunut viime vuosikymmeninä vilkkaan monitieteisen ja tieteidenvälisen keskustelun alue. Eri tieteenalojen ja tutkimusperinteiden kohtaamiset ja kiistat ovat muovanneet tutkimuskenttää yhä monimuotoisemmaksi. Yksi juonne tässä tieteidenvälisessä keskustelussa on kertomuksen ja historian suhteen pohdinta. Se jo yksinään sisältää useita toisiinsa kietoutuvia haaroja. Käsillä olevan teemanumeron artikkelit valottavat niistä joitakin keskeisiä.

Kirjallisuudentutkijoiden kannalta kyseisen keskustelun yksi olennainen juonne koskee kysymystä siitä, minkälainen rooli historialla ja historiallisella ajattelutavalla on narratologisessa kertomuksen tutkimuksessa, sillä narratologia on ollut vaikutusvaltaisin kirjallisuustieteellisen kertomuksen tutkimuksen perinne. Jos ajattelee narratologian historiaa, suuntaus ei lähtökohtaisesti ollut kiinnostunut historiasta, ja suuri osa siihen kohdistetusta kritiikistä on koskenut tavalla tai toisella juuri sen epähistoriallisuutta. Kritiikki on kuitenkin omalta osaltaan vaikuttanut narratologian kehittymiseen ja moninaistumiseen. Koko 2000-luvun ajan narratologian piirissä on keskusteltu historian roolista kertomuksen tutkimuksessa. Monika Fludernik ihmetteli historiallisen perspektiivin puuttumista kertomuksen muotoja ja funktioita käsittelevistä narratologisista tutkimuksista vuoden 2003 artikkelissaan ”The Diachronization of Narratology”. Historiallista ja kulttuurista narratologiaa ovat pyrkinet kehittämään etenkin monet saksalaiset narratologit, Fludernikin ohella muun muassa Ansgar ja Vera Nünning, Greta Olson ja Astrid Erll.

Viime vuosina kysymystä narratologian historiallistamisesta ja historian roolista kertomuksen tutkimuksessa on pohdittu paljon sekä maailmalla että kotimaisessa keskustelussa. Turussa on järjestetty kuluvan vuoden aikana kaksi kansainvälistä symposiumia, joissa pohdittiin hieman eri näkökulmista kysymystä historiasta kertomuksen tutkimuksessa. Näistä ensimmäinen oli tammikuussa järjestetty kollokvio ”Narrative Concepts in the Study of Eighteenth-Century Literature”, jonka järjestäjinä toimivat Suomen Akatemian projekti ”Literature and Time. Time, Modernity and Human Agency in Literature”, Turun yliopiston yleinen kirjallisuustiede sekä Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies. Kollokviossa tarkasteltiin kerronnan tutkimuksessa käytettäviä käsitteitä – esimerkiksi henkilöhahmo ja henkilöhahmotus, kertoja, aika, paikka, parateksti, metalepsis – 1700-luvun kirjallisuuden yhteydessä. Esitelmissä pohdittiin, mitä 1700-luvun historiallisen kontekstin huomioiminen merkitsee tämän-

kaltaisten käsitteiden käytettävyyden kannalta. Keskeinen huomio kiinnittyi kyseisellä aikakaudella muotoutuneen modernin romaanin ja myöhemmin tämän genren pohjalta kehitettyjen narratologisten käsitteiden väliseen suhteeseen ja sen huomioimiseen, etteivät nämä käsitteet toimi ilman sen kysymistä, miten ne toimivat ja miten ne on ymmärrettävä juuri tietyssä spesifissä historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa.

Syyskuun alussa Emil Aaltosen Säätiön tutkimusprojekti ”Historian kokemus ja kertomisen etiikka nykyaikaisissa” (2013–2015) järjesti yhteistyössä Turun yliopiston Monikulttuurisuuden ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen tutkimusverkoston kanssa kansainvälisen symposiumin ”The Ethics of Storytelling: War, Trauma, Vulnerability”, jossa pohdittiin, miten kirjallisuuden ja muiden taiteiden erilaiset tarinankerronnan muodot käsittelevät traumaattisia historian kokemuksia ja tuottavat omanlaistaan kokemuksellista ymmärrystä historiasta. Symposiumissa pyrittiin ja tutkimusprojektissa laajemmin pyritään ajattelemaan kokemuksen historiallisuutta pidemmälle kuin narratologiassa on toistaiseksi tehty sekä tarkastelemaan erilaisten teoriaperinteiden taustalla olevia kokemus-, kertomus- ja historiakäsityksiä. Jos historiallinen maailma käsitetään eräänlaisena mahdollisuustilana, voidaan tarkastella, miten kirjallisuus paitsi ilmentää omaa historiallista maailmaansa myös ottaa osaa sen muokkaamiseen muun muassa osallistumalla historian uudelleentulkintaan omanlaisenaan historiallisen mielikuvituksen muotona, jonka eettinen potentiaali kytkeytyy sen kykyyn laajentaa ihmisten ajattelun ja toiminnan, kuvittelun ja kokemuksen mahdollisuuksia.

Kysymys historian ja teorian suhteesta oli esillä myös Itä-Suomen yliopiston marraskuun lopulla järjestämässä seminaarissa ”Elämä, kertomus, merkitys”, jonka pohjalta Hanna Meretoja pohtii esseessään tässä lehdessä, voiko kertomuksen tutkimus olla sekä historiallista että teoreettista. Kysymystä on pohdittu eri näkökulmista myös kertomuksen tutkimuksen kansainvälisissä konferensseissa, kuten tänä kesänä Manchesterin *Narrative*-konferenssissa, jonka pohjalta Tommi Kakon essee tuo esiin tarpeen ottaa narratologisessa keskustelussa paremmin huomioon uuden ajan alun kertomusten erityisyys ja sen narratologisille käsitteille esittämät haasteet.

Toinen keskeinen, edelliseen läheisesti liittyvä juonne keskustelussa kertomuksen ja historian suhteesta koskee sitä, miten kertomuksen tutkimuksessa voisi tuoda tiivimpään keskusteluyhteyteen kertomusteoreettisen keskustelun ja kirjallisuuden historiassa ilmenevien kertomusmuotojen kontekstualisoivan tutkimuksen. Miten erilaiset kertomuskäsitykset ovat sidoksissa erilaisiin historiallis-yhteiskunnallisiin konteksteihin? Minkälaiseksi on muotoutunut kertomusmuotojen historian tutkimuksen asema kertomusteoreettisissa keskusteluissa?

Kaksi edellä mainittua juonetta keskustelussa kertomuksen ja historian suhteesta läpäisevät Tytti Rantasen artikkelia, joka pohtii kertomuksen kriisiytymistä 1960-luvun ranskalaisessa kontekstissa, erityisesti yhteydessä vuoden 1968 tapahtumiin.

Mikä yhteys on kerronnan radikalisoitumisen ja poliittisen aktivismin välillä? Rantanen tarkastelee, miten Marguerite Duras ja Monique Wittig eivät ainoastaan ottaneet osaa mellakoihin, vaan he ulottivat poliittisen aktivismin kirjoittamisen tapoihinsa ja kertomusmuodon kyseenalaistamiseen kommunikaation ja itseilmaisun muotona. Artikkelin voi nähdä herättävän myös laajempia kysymyksiä liittyen siihen, ettei kertomuksen tutkimuksessa ole riittävästi tarkasteltu kertomuskäsityksiä yhteydessä historiallisiin konteksteihin. Vuoden 1968 tapahtumien lisäksi monet muutkin historialliset murrokset voidaan nähdä yhteydessä muutoksiin kertomuskäsityksissä. Kertomusteoreettisessa keskustelussa on tarkasteltu yllättävän vähän esimerkiksi sitä, miten toisen maailmansodan kokemus on kytköksissä siihen, että kertomusmuoto alkoi näyttäytyä valheellisena ja riittämättömänä ihmisen maailmassaolemisen kokemuksen käsittelijänä, miksi kertomusmuodon kriisiytymisen jälkeen on palattu näennäisesti konventionaalisempaan kerrontaan ja miksi kulttuuristen kertomusten rooli identiteettien rakentamisessa on niin voimakkaasti esillä nykykulttuurissa.

Kolmas keskeinen juonne keskustelussa kertomuksen ja historian suhteesta liittyy siihen, miten kaunokirjalliset kertomukset osallistuvat historiaa koskevan ymmärryksen tuottamiseen, historian tulkintaan ja uudelleentulkintaan. Trauma- ja holokaustitutkimuksessa kysymykset traumaattisten historiallisten tapahtumien esittämisestä kertomuksen muodossa ovat olleet keskeisiä jo pitkään, mutta nyt kysymys on alkanut kiinnostaa yhä enemmän myös narratologisesta perinteestä ammentavaa kertomuksen tutkimusta (ks. esim. James Phelanin, Jakob Lothen ja Susan Suleimanin toimittama *After Testimony: The Ethics and Aesthetics of Holocaust Narrative for the Future*, 2012). Myös kaunokirjallisuudessa ympäri maailmaa on viime vuosikymmeninä korostunut kirjallisuuden tehtävä osallistua historian tulkinnan tehtävään, ja tämän luulisi näkyvän myös kirjallisuudentutkimuksessa yhä lisääntyvänä kiinnostuksena kyseistä problematiikkaa kohtaan. Tässä lehdessä Raita Merivirran Rushdie-artikkeli nostaa esiin kysymyksen kaunokirjallisuudesta historiankirjoituksen muotona. *Keskiyön lapset* osallistui Intian 1900-luvun historiasta ja laajemmalti historiankirjoituksesta käytyyn keskusteluun. Analysoimalla muiden muassa myyttien käyttöä ja aikakäsityksien ilmenemistä menneisyydestä kertomisessa Merivirta osoittaa artikkelissaan, kuinka Rushdien romaanit ja Shashi Tharoorin *The Great Indian Novel* todentavat intialaisen historiankirjoituksen eroja länsimaisiin konventioihin nähden.

Neljänneksi historia on läsnä kertomuksen tutkimuksessa käsitteiden historiallisuutena. Kirjallisuudentutkimuksen käsitteet kantavat mukanaan omaa historiaansa – usein eri perinteiden mukanaan tuomia, käsitteissä risteäviä merkityksiä ja konteksteja. Tatu Virtasen artikkeli karikatyyrin käsitteestä osoittaa käsitehistoriallisen lähestymistavan hedelmällisyyden. Kun käsitteet matkaavat eri tieteenalalta ja eri teoria-keskustelusta toiseen, niiden merkitykset saattavat muuttua, mutta ne saattavat johtaa

myös eri perinteiden hedelmälliseen risteämiseen. Karikatyyri liittyy ensisijaisesti henkilökuvaukseen, mutta henkilökuvauksen puolestaan voi nähdä tapahtuvan pitkälti kerronnallisessa kontekstissa, yhteydessä kertomusten rakentamiseen. Karikatyyri ei ole selvärajainen termi, ja Virtanen pohtii kiinnostavasti sen rajapintoja groteskiin ja satiiriin. Minkälaiset kertomukset ovat karikatyyrejä? Miten karikatyyrin käsite on kehittynyt vuoropuhelussa kuvataiteen ja eri lajityyppien kanssa?

Yllä mainitut juonteet keskustelussa kertomuksen ja historian suhteesta näkyvät eri muodoissa myös lehden muissa kirjoituksissa. Jorma Kalelan puheenvuoro lähestyy numeron teemaa historiantutkijan näkökulmasta. Kysymys kertomuksesta liittyy paitsi historianfilosofiin kysymyksiin historian kerronnallistamisesta myös siihen, että historiantutkimuksessa ovat nousseet yhä keskeisempään asemaan ihmisten tavat kokea se historiallinen todellisuus, jossa he elävät. Päästäkseen käsiksi erilaisiin historiallisesti määrittyneisiin kokemisen tapoihin tutkijat analysoivat, miten ihmiset kertovat kokemuksistaan ja kerronnallistavat elämäänsä. Historiantutkimusta kiinnostaa yksilöiden elämäntarinoiden ja yliyksilöllisten historiallisten kertomusten välinen suhde.

Maria Mäkelän kirja-arviosta saa tunnun siitä pitkstä kertomusteorian historiasta, jossa mimesiksen käsitettä on teoretisoitu eri näkökulmista ja jonka pohjalta mimesiksen määrittäminen pelkäksi jäljittelyksi tai heijastamiseksi olisi vahingollinen virhetulkinta. Alasen arvio nostaa esiin sen, miten käsitteet myös avaavat mahdollisuuksia kirjoittaa kirjallisuushistoriaa uudesta näkökulmasta; vaikkapa rytmin käsitteen pohjalta voi kirjoittaa rytmipoliittisen runouden historian. Kaiken kaikkiaan lehden kirjoitukset tuovat nähdäksemme moninaisista näkökulmista esiin, miten teoria ja historia ovat monisyisesti kytköksissä toisiinsa kaikessa kirjallisuudentutkimuksessa, ja millaisilla erityisillä tavoilla tämä pätee kertomuksen tutkimukseen.

Kiitämme lämpimästi *Avain*-lehden lukijoita ja kaikkia yhteistyökumppaneitamme kuluneesta vuodesta. Erityinen kiitos kuuluu vuoden 2013 erikoisnumeroita tukeneille säätiöille, Koneen Säätiölle ja Suomen Kulttuurirahastolle. Ensi vuonna lehden päätoimittajina toimivat Merja Polvinen ja Sanna Nyqvist. Vuoden 2014 ensimmäinen teemanumero tulee osin jatkamaan tämän lehden aihepiiriä keskittymällä kirjallisuushistorian kysymyksiin. Keskustelu siis jatkuu.

Hyvää uutta vuotta toivottaen
Turussa ja Tampereella 9. joulukuuta 2013

Päätoimittajat